

УДК 001.891(075.8)

DOI: 10.31891/2307-5740-2021-292-2-39

МЕЛІХ О. О.

ORCID ID: 0000-0003-4650-6130

E-mail: olenamelikh@gmail.com

НЕМЧЕНКО В. В.

ORCID ID: 0000-0002-2984-3357

E-mail: bossvalera29@gmail.com

Одеська національна академія харчових технологій

ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В ЕКОНОМІЦІ

Нинішнє становище країни вимагає фундаментального наукового підходу до розв'язання багатьох економічних проблем. Здійснення наукових досліджень дозволить знайти шляхи виходу з кризи, визначити перспективні напрямки розвитку економіки і входження її в цивілізоване ринкове середовище, оцінити можливості використання закордонного досвіду економічного розвитку для рішення проблем народного господарства України. Відмінності в класифікації наук визначають специфічну спрямованість наукових досліджень. Особливість економічних досліджень полягає в тому, що вони є комплексними, тобто досліджують соціальні процеси в різних сферах і за допомогою різних інструментів. Особливості економічних наукових досліджень пов'язані також з особливостями самих економічних процесів, які є об'єктом наукових досліджень в економіці. В економічній науці можливе співіснування суперечливих і навіть взаємовиключних один одного теорій. Економічні дослідження і результати, що вважалися довгий час незаперечними, можуть з часом коригуватися, доповнюватися і навіть спростовуватися. Економіка, пов'язана з описом життєдіяльності суспільства, постійно відчуває зміну поглядів і теоретичних підходів до аналізу суспільних процесів. Тому один і той же економічне явище, об'єкт або процес може описуватися відразу декількома теоріями, причому всі вони будуть новими і оригінальними. Незважаючи на свої специфічні особливості, економічні дослідження мають свою предметну область, що відрізняється від інших областей наукового знання. Найбільш чітко ця область визначена в паспортах відповідних наукових спеціальностей. Зміст конкретної економічної спеціальності має чітке розмежування з іншими спеціальностями, що дозволяє диференціювати і самі дослідження. Ключове значення для віднесення конкретного дослідження до тієї чи іншої спеціальності є область наукового дослідження. Ключовою помилкою в розумінні ролі економічної науки у вирішенні проблем є надання самій науці природничо форми, тобто віри в те, що наявність складних теоретичних конструкцій (особливо у вигляді математичних моделей) дозволяє ефективно реалізовувати їх на практиці. Важливим результатом (підсумком) наукових досліджень в економіці є участь у проектах та впровадження наукових розробок у реальний сектор економіки.

Ключові слова: методологія наукових досліджень, економічна наука, специфічна направленість.

OLENA MELIKH,
V ALERII NEMCHENKO
Odessa National Academy of Food Technologies

FEATURES OF SCIENTIFIC RESEARCH IN ECONOMY

The current situation of the country requires a fundamental scientific approach to solving many economic problems. The implementation of scientific research will find ways out of the crisis, identify promising areas of economic development and its entry into a civilized market environment, assess the possibilities of using foreign experience of economic development to solve the problems of Ukraine's economy. Differences in the classification of sciences determine the specific direction of scientific research. The peculiarity of economic research is that they are complex, i.e. they study social processes in different areas and with different tools. Peculiarities of economic scientific research are also connected with the peculiarities of economic processes themselves, which are the object of scientific research in economics. In economics, the coexistence of contradictory and even mutually exclusive theories is possible. Economic research and results that have long been considered indisputable can be adjusted, supplemented and even refuted over time. Economics, associated with the description of society, is constantly changing views and theoretical approaches to the analysis of social processes. Therefore, the same economic phenomenon, object or process can be described by several theories, and all of them will be new and original. Despite their specific features, economic research has its own subject area, which differs from other areas of scientific knowledge. This area is most clearly defined in the passports of the relevant scientific specialties. The content of a particular economic specialty has a clear distinction with other specialties, which allows to differentiate the research itself. The key to assigning a specific study to a particular specialty is the field of research. A key mistake in understanding the role of economics in solving problems is to give science itself a natural form, i.e. the belief that the presence of complex theoretical constructions (especially in the form of mathematical models) allows them to be effectively implemented in practice. An important result of scientific research in the economy is participation in projects and implementation of scientific developments in the real sector of the economy.

Key words: research methodology, economic science, specific orientation.

Постановка проблеми у загальному вигляді,

її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями

Україна – одна з найбільших країн Європи – має досить розвинутий науково-технічний, промисловий і аграрний потенціал. Вона посідає провідне місце в Європі по видобуванню руди, виробництву чавуну і сталі, виробництву міндобрив, тракторів і цукру, по видобуванню вугілля і газу, по виробництву металообробних верстатів, електроенергії і цементу. Проте сьогодні міжнародну вагу і престиж країни не можна оцінювати цими показниками. Нинішнє становище країни вимагає фундаментального наукового підходу до розв'язання багатьох економічних проблем. Саме здійснення наукових досліджень дозволить

знайти шляхи виходу з кризи, визначити перспективні напрямки розвитку економіки і входження її в цивілізоване ринкове середовище, оцінити можливості використання закордонного досвіду економічного розвитку для рішення проблем народного господарства України. Тому об'єктами наукового дослідження в економіці є продуктивні сили; виробничі відносини; засоби виробництва; ціноутворення; функції управління народним господарством; трудові ресурси; фінансові ресурси та ін. Єдиний шлях, який дасть змогу Україні підняти економіку та вийти на світовий ринок, – власний інноваційний розвиток.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Сучасні літературні джерела, які присвячені специфіці наукових досліджень в економіці, показують різні погляди авторів щодо науково-дослідної термінології взагалі й зокрема щодо даної теми дослідження. Серед них праці В.С. Автономова [5], Є.В. Балацького [6], М.Т. Білухи [1], П.В. Дмитренко [2], Н.М. Кушнарєнко [3], В.К. Сидорєнко [2], В.М. Шейко [3], Г. С. Цехмістрова [4], Е.П. Тавокіна [7], а також іноземних учених. Проте важливість і дискусійність теми потребує подальших досліджень.

Формулювання цілей статті

Мета полягає в поглибленні розуміння сутності поняття «наукових досліджень в економіці» та уточнити їхню специфіку на рівні функціонування.

Виклад основного матеріалу

Відмінності в класифікації наук визначають специфічну спрямованість наукових досліджень. Якщо в галузі природничих наук досліджуються властивості, закони, об'єкти матеріального світу, то гуманітарні науки досліджують процеси, пов'язані з життєдіяльністю суспільства.

При цьому особливість економічних досліджень полягає в тому, що вони є комплексними, тобто досліджують соціальні процеси в різних сферах і за допомогою різних інструментів. Тому часто важко визначити чітко виражену область наукового знання, до якої належить той чи інший об'єкт дослідження. Так, економетрика та моделювання використовують математичні методи аналізу, виробничі відносини пов'язані з гуманітарним знанням, регуляторні процеси в економіці відносяться до інституційно-правовій сфері. Іншими словами, економічні дослідження носять міждисциплінарний характер, тобто економічна наука використовує інші науки в якості необхідного інструментарію. У зв'язку з цим слід зазначити, що таке використання проявляється двоюко. З одного боку, економіка базується на добре відомих результатах інших наук, а з іншого, використовує «дружні» науки в якості постачальників нових проблем.

Про це під час аналізу економічних відкриттів пише Е. В. Балацький. Так, падіння народжуваності в США в ХХ ст. було прийнято в якості однієї з національних проблем. Однак демографія не змогла пояснити виник феномена – їй просто не вистачало інструментів аналізу. Багато демографічні проблеми були суто економічними, тому проблему стали розглядати економісти. В результаті був отриманий цілий набір цікавих економічних досліджень (зокрема, з'явилася теорія шлюбних ринків). Однак, хоча економічна теорія і пояснила нове явище, але це було вже вторинним результатом, оскільки саме явище прийшло в економіку з демографії.

Подібні приклади свідчать про деяку вторинність економічних досліджень, але не в сенсі значущості, а в сенсі хронології їх проведення. Слідом за вченим можна навіть привести приблизну схему подібних економічних досліджень.

Різні соціальні науки виробляють своєрідну наукову розвідку для економіки. Натрапивши на свою проблему, вони намагаються її вирішити власними методами, проте до кінця це зробити не завжди вдається. Невирішена проблема передається економіці (або береться в якості об'єкта дослідження економістами), яка її вирішує за допомогою своїх власних методів і видає кінцевий науковий результат. Цей результат може використовуватися самої економікою для вирішення практичних завдань, а також іншими науками, в тому числі і «постачальниками» даної проблеми

Визнання вторинності або запізненого характеру економічних досліджень наводить на думку, що економічні дослідження дуже рідко носять випереджаючий характер. Теоретичні дослідження в економіці, як правило, здійснюються постфактум, тобто вони слідуєть за подіями, оскільки тільки події, що відбулися дають матеріал для побудови економічної теорії [8].

Існує теза про так званий проблемний характер економічної науки: вона спрямована на пояснення негативних соціально-економічних явищ, на пояснення причин виникають соціально-економічних катаклізмів. У цьому полягає специфічна риса економічної науки, яку економісти пов'язують з творчим характером будь-яких економічних досліджень. Йдеться про те, що економічна думка має однонаправлений рух в сторону запобігання негативним явищам, отже, в сторону творчого соціального розвитку. Важко уявити, щоб який-небудь економічний продукт (економічна програма, модель, метод), який базується на теоретичних положеннях, приводив би до руйнування. У природничих науках таке можливо. Наприклад, створення атомної і термоядерної бомби – це наукове відкриття, результати якого в практичній площині могли б мати руйнівні наслідки для людства. Правда, і в економіці можливі негативні практичні реалізації тих чи інших теоретичних конструкцій (приклад – початок ринкових перетворень в країнах соціалістичного

табору), проте все цільові установки в економічній науці спрямовані на творчу діяльність, на вдосконалення та модернізацію всієї соціально-економічної системи і її елементів.

Відмінною рисою економічного дослідження є його опосередкованість. Якщо природничо дослідження визначено в об'єктах матеріального світу, то економічне дослідження відноситься до діяльності людини і суспільства, спрямованої на зміну цих об'єктів. Звідси базисом економічного дослідження є продуктивні сили суспільства і соціально-економічні відносини в системі об'єктів матеріального світу.

Особливості економічних наукових досліджень пов'язані також з особливостями самих економічних процесів, які є об'єктом наукових досліджень в економіці. Ці процеси діляться на дві великі групи: природні і суспільні. Вивчення природних процесів з позиції економічних досліджень направлено на опис характеру взаємодії людини і природи за допомогою засобів праці і створення в результаті цієї взаємодії матеріальних (речових) або інтелектуальних продуктів, а також послуг. Громадські процеси вивчаються економістами в контексті аналізу виробництва, розподілу, обміну та споживання цих продуктів або послуг. Природні та суспільні процеси протікають в тісній взаємодії і опосередковуються процесами регулювання (державного, ринкового, планового і т. д.). В результаті формуються соціально-економічні процеси, які постають як сукупність процесів створення, функціонування і ліквідації різних соціально-економічних систем.

При аналізі природничої діяльності дуже часто підкреслюється наступність досліджень, свого роду вкладеність старих досліджень в нові. Вважається, що всі закони науки і все наукове знання з часом лише уточнюються і узагальнюються. Якщо ж відбувається якесь нове відкриття, яке заперечує старе і докорінно змінює уявлення про світ, то це старе просто викидається з науки. Саме це сталося, коли геліоцентрична картина світу замінила застарілу геоцентричну картину.

Такий стан справ є абсолютно природним і в цілому не викликає сумнівів і в сфері гуманітарного знання, включаючи і економіку. Дійсно, спадкоємність характерна для різних напрямків економічної науки. Загальновідомо, що монетаризм середини ХХ ст., Пов'язаний з іменами М. Фрідмена, К. Брунера та інших представників чиказької школи, йде корінням в кількісну теорію грошей, спирається на дослідження економістів початку ХХ ст., Перш за все І. Фішера і А. Пігу. Навіть маржиналізм, що вважається радикальним поворотом в економічній науці (економіка навіть поміняла своє ім'я: її стали називати економіс замість *political economy*), використовував спадщина класичної школи і на його основі формулював свої теоретичні та методологічні принципи.

Проте в економічній науці складається дещо інша ситуація, про яку слід згадати. Справа в тому, що, на думку вчених економіка розвивається шляхом уточнення і узагальнення накопичених знань, але всі ці уточнення і узагальнення носять настільки масштабний характер, що в результаті з'являється зовсім нова теорія, зовсім нове уявлення про механізм протікання соціально-економічних процесів. В цьому випадку стара теорія вже ніяк не може бути інтегрована в нову, бо ці дві теорії виявляються якісно несумісними. В результаті виникає протиріччя між старими і новими дослідженнями, причому це протиріччя часто не долає, а як би заперечується і ніким не помічається. Тому в економічній науці можливе співіснування суперечливих і навіть взаємовиключних один одного теорій.

Ще однією особливістю наукових досліджень в сфері економіки є обмежений часовий період існування окремого (іноді навіть дуже значного) наукового результату. Справа в тому, що в сфері природничих наук (у фізиці, хімії, біології та інших науках) великий науковий результат (відкриття, нова теорія і т. д.) Носить, як правило, довгостроковий або навіть позачасовий характер.

Специфіка економіки полягає в наявності своєрідного життєвого циклу власних конструкцій і результатів, який має відносно нетривалий період. Пояснюється це тим, що розвиток людського суспільства, динаміка науково-технічного прогресу породжують нові економічні процеси і відносини, які передбачають свої закономірності, ідеї, гіпотези і, відповідно, нові теоретичні обґрунтування. Тому часто економічні дослідження і результати, що вважалися довгий час незаперечними, можуть з часом коригуватися, доповнюватися і навіть спростовуватися.

При проведенні будь-яких наукових досліджень велике значення мають новизна і пріоритет. Однак для досліджень в економіці дані якісні характеристики набувають свої особливості. Так, якщо для досліджень в сфері природознавства пріоритет визначається (на дату подачі заявки) сукупністю суттєвих ознак, що визначають розглядається явище, то для економіки можливі варіанти так званої відновленої новизни. Іншими словами, за певних умов відомі теорія або гіпотези, котрі володіли новизною і повністю вичерпали себе в минулому, можуть повторюватися в цілях цієї або майбутньої економічної проблеми. Новизна в економічній науці характеризується сильною мінливістю.

У спеціальній літературі це пояснюється тим, що економіка, пов'язана з описом життєдіяльності суспільства, постійно відчуває зміну поглядів і теоретичних підходів до аналізу суспільних процесів. Тому один і той же економічне явище, об'єкт або процес може описуватися відразу декількома теоріями, причому всі вони будуть новими і оригінальними. Можливо навіть, що ці теорії в певний часовий період матимуть високу практичну ефективність. В економічній науці сформувався певний кругообіг різних теорій при відповідному їх оновленні. Але при цьому багатьма економістами підкреслюється, що та новизна, яка періодично проголошується щодо чергових економічних наукових досліджень, є як би нелегітимною і легко втрачає свої істотні відмітні ознаки при детальному спростуванні.

Незважаючи на свої специфічні особливості, економічні дослідження мають свою предметну область, що відрізняється від інших областей наукового знання. Найбільш чітко ця область визначена в паспортах відповідних наукових спеціальностей. В Україні після прийняття в 1999 р нової номенклатури спеціальностей науковців були прийняті відповідні паспорти, структура яких включає три елементи [11]:

- цифр спеціальності - уніфікований цифровий код;
- формула спеціальності - зміст і об'єкти наукових досліджень;
- галузі досліджень - деталізовані напрямки наукових досліджень в рамках даної спеціальності або спеціалізації.

Зміст конкретної економічної спеціальності має чітке розмежування з іншими спеціальностями, що дозволяє диференціювати і самі дослідження. Наприклад, в рамках спеціальністю 08.00.03 «економіка та управління національним господарством» досліджуються економічні системи, їх генезис, формування, розвиток і прогнозування. Розмежувальних ознакою даної спеціальності по відношенню до інших спеціальностей, зокрема 08.00.01 «економічна теорія та історія економічної думки», є вивчення економічних систем в якості об'єктів управління. Об'єктом дослідження можуть служити економічні системи різного масштабу, рівня, сфер дії, форм власності. Складовою частиною спеціальністю 08.00.03 є теоретичні та методологічні принципи, методи і способи управління цими системами, а також інституційного, інфраструктурного характеру аспекти розвитку економічних систем. Крім того, вивчаються різні суб'єкти управління економічними системами (державні, транснаціональні, регіональні, корпоративні управлінські структури, а також менеджери як суб'єкти управління). Предметом дослідження даної спеціальності є управлінські відносини, що виникають в процесі формування, розвитку (стабілізації) і руйнування економічних систем

Ключове значення для віднесення конкретного дослідження до тієї чи іншої спеціальності є область наукового дослідження (третій елемент паспорта будь-якого фаху). Перелік областей для кожної спеціальності і спеціалізації дуже широкий, він охоплює своїм змістом різноманітні напрями досліджень.

Економічна дійсність занадто багатоваріантна і швидкість її зміни випереджає темп її вивчення. В економічній науці не відбувається накопичення фундаментальних емпіричних закономірностей. Дуже часто відбувається зворотна ситуація - раніше виявлені і, здавалося б, фундаментальні зв'язки між параметрами згодом не підтверджуються. Мінливість економічних реалій частково має підґрунтя в зворотному впливі економічних теорій на економічну поведінку. Висновки з економічних теорій досить швидко стають надбанням маси економічних агентів і впливають на формування їх очікувань.

На думку ряду економістів, усвідомлення факту кризи і розуміння його природи особливо важливо для країни. Ринкові реформи показали неспроможність різних теорій не тільки в рішенні, а й навіть в передбаченні багатьох проблем. Ключовою помилкою в розумінні ролі економічної науки у вирішенні цих проблем є надання самій науці природничої форми, тобто віри в те, що наявність складних теоретичних конструкцій (особливо у вигляді математичних моделей) дозволяє ефективно реалізовувати їх на практиці.

Насправді ж багатьма економістами визнається відсутність універсальних економічних законів, швидкий темп економічних змін, якісне різноманіття форм економічної організації, нестійкий стан економічних об'єктів. Все це істотно позначається на самій структурі економічного знання. Тому теоретичні дослідження в економіці відрізняються як від природних наук (де знайдені фундаментальні закономірності), так і від інших гуманітарних наук, де методи аналізу ще не відточені до такої міри, щоб виявити принципову обмеженість своїх можливостей. Також важливим результатом (підсумком) наукових досліджень в економіці є участь у проектах, таких як:

- трансформації системи управління потужними промисловими об'єктами, що перебувають у державній власності (повній або частковій) з метою підвищення ефективності операційної діяльності вітчизняних товаровиробників, а також задля підвищення їх конкурентоспроможності на
- внутрішньому та зовнішніх ринках промислової продукції і нарощення експортного потенціалу;
- надання консультативних послуг (на договірних засадах) приватним
- промисловим компаніям щодо вдосконалення управління їх матеріальними і
- грошовими потоками, оптимізації структури активів і пасивів підприємств, а
- також прогнозування їх подальшого розвитку.

Удосконалення механізмів впровадження наукових розробок у реальний сектор економіки має відбуватися паралельно у трьох напрямках:

По-перше, запити на наукові розробки повинні формуватися на трьох рівнях: макро- (на рівні Кабміну), мезо- (на рівні регіональних органів влади) та мікро- (на рівні підприємств), а далі систематизуватися (уповноваженими органами) і видаватися як конкретні технічні завдання академічним установам;

По-друге, завершені наукові розробки мають бути готовими до використання, тобто мати форму методик, програм, алгоритмів, програмного забезпечення та ін., за допомогою яких можна здійснити відповідні розрахунки і прийняти необхідні управлінські рішення. Впровадження цих розробок у виробництво повинно забезпечувати відчутний ефект (передусім економічний як додатковий дохід) унаслідок зниження собівартості продукції, підвищення продуктивності та якості праці, скорочення тривалості виробничого циклу та ін.

По-третє, заохочення підприємств до впровадження наукових розробок має відбуватися шляхом запровадження з боку Уряду певних стимулів або заходів раціонального протекціонізму, зокрема:

- субсидіювання в обсязі до 40% повної вартості НДДКР, які замовляють малі підприємства (за прикладом Німеччини);
- надання переваг (додаткових балів) при проведенні тендерів на отримання державного замовлення;
- залучення до виконання державних цільових програм;
- зниження орендної плати при входженні в індустріальний парк (із внесенням змін у відповідне законодавство) та ін.

Висновки з дослідження та перспективи подальших розвідок

Характеризуючи в цілому сучасний період розвитку економічної думки України в науковій літературі, можна констатувати той факт, що вона ще не пододала кризи й властивого їй консерватизму. Надія на молоде покоління науковців, яке зростає, навчається, виховується в умовах ринкової трансформації, свободи мислення, можливості одержання знань у розвинутих країнах світу. А також на тих, хто працюватиме в реальній економіці чи в сфері послуг, застосовуватиме найкращі, найефективніші досягнення світової й української науки, техніки, технологій.

Посилення кооперації наукового середовища і бізнесу дасть можливість останньому безпосередньо впливати на формування напрямків наукових досліджень, а відтак, прискорити комерціалізацію технологій. У підсумку, активізація практичного використання сучасних наукових розробок, адаптованих до потреб реального сектора економіки, сприятиме, з одного боку, підвищенню конкурентоспроможності вітчизняних підприємств, а з іншого – стимулюватиме розвиток науки в Україні.

Література

1. Білуха М.Т. Основи наукових досліджень : підручник для студ. вузів екон. спец. К. : Вища школа, 2017, 271 с.
2. Сидоренко В.К., Дмитренко П.В. Основи наукових досліджень. К. : УНКЦ «ЮІКЕ», 2014. 259 с.
3. Шейко В.М., Кушнарєнко Н.М. Організація та методика науководослідницької діяльності: підручник для вищих навчальних закладів. – Х. : ХДАК, 2016, 288 с.
4. Цехмістрова Г.С. Основи наукових досліджень : навч. посіб. К. : Слово, 2013, 240 с.
5. Автономов В. С. Історія економічних вчень : навч. посіб. К. : ДНІТ-К, 2016, 312 с.
6. Балацький Є. В. Про природу економічних відкриттів: минуле, сучасне, майбутнє. Питання економіки. 2014. № 6. С. 37–45
7. Тавокин Е. П. Дослідження соціально-економічних і політичних процесів : навч. посіб. К. : ДНІТ-К, 2015, 160 с.
8. Герасим П. М., Г. П. Журавель Г. П., Хомин П. Я. Методологія та методика економічних досліджень : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів економічних спеціальностей. Тернопіль : Видавництво Астон, 2006.
9. Гайдучок В. М., Затхей Б. І., Лінник М. К. Теорія і практика наукових досліджень : навч. посібник. Львів : Афіша, 2006.
10. Шейко В. М., Кушніренко. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підручник. К. : Знання, 2006.
11. Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту «Про затвердження Переліку наукових спеціальностей». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1133-11#Text>

References

1. Bilukha M.T. Osnovy naukovykh doslidzhen : pidruchnyk dlia stud. vuziv ekon. spets. K. : Vyshcha shkola, 2017, 271 s.
2. Sydorenko V.K., Dmytrenko P.V. Osnovy naukovykh doslidzhen. K. : UNKTS «IuIKe», 2014. 259 s.
3. Sheiko V.M., Kushnarenko N.M. Orhanizatsiia ta metodyka naukovodoslidnytskoi diialnosti: pidruchnyk dlia vyshchykh navchalnykh zakladiv.– X. : KhDAK, 2016, 288 s.
4. Tsekhmistrova H.S. Osnovy naukovykh doslidzhen : navch. posib. K. : Slovo, 2013, 240 s.
5. Avtonomov V. S. Istoriiia ekonomichnykh vchen : navch. posib. K. : DINIT-K, 2016, 312 s.
6. Balatskyi Ye. V. Pro pryrodu ekonomichnykh vidkryttiv: mynule, suchasne, maibutnie. Pytannia ekonomiky. 2014. № 6. S. 37–45
7. Tavokin E. P. Doslidzhennia sotsialno-ekonomichnykh i politychnykh protsesiv : navch. posib. K. : DINIT-K, 2015, 160 s.
8. Herasym P. M., H. P. Zhuravel H. P., Khomyn P. Ya. Metodolohiia ta metodyka ekonomichnykh doslidzhen : navchalnyi posibnyk dlia studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv ekonomichnykh spetsialnostei. Ternopil : Vydavnytstvo Aston, 2006.
9. Haiduchok V. M., Zatkhei B. I., Linnyk M. K. Teoriia i praktyka naukovykh doslidzhen : navch. posibnyk. Lviv : Afisha, 2006.
10. Sheiko V. M., Kushnirenko. Orhanizatsiia ta metodyka naukovodoslidnytskoi diialnosti : pidruchnyk. K. : Znannia, 2006.
11. Nakaz Ministerstva osvity i nauky, molodi ta sportu «Pro zatverdzhennia Pereliku naukovykh spetsialnostei». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1133-11#Text>